

žja govora stanke oklijevanja. Za razliku od napetih koje su oštre, ove su meke i najčešće ispunjene glasom. Oznaka je govora i ponavljanje riječi i čitavih sintagma, ali to sve u brzom tempu. Ovo vraćanje je motivirano ili povećanjem zalihosti (redundancije, govor mora biti hiperredundantan) ili poboljšavanjem, ispravljanjem i preciziranjem izraza. Sve to hoće reći da dobar spontani govor nema izgled pročišćenog napisanog teksta. Mimika i gesta prate tempo govora, intonaciju i stanku. U načelu gesta prati sintagme, rjeđe riječi, ali nikad slogove. Pogled se u govoru upućuje sugovorniku da bi bio uspostavljen što jači kontakt s njime, ali ne tako da ga fiksira, tj. ne gleda ga u oči više od pola vremena.

(Svršit će se.)

STANDARDNI JEZIK I STANDARDNE RIJEČI

Antun Šojat

1. U najširem značenju riječi *jezik* je sustav znakova, kôd; u lingvistici se tom riječju obično predočava svaki sustav glasovnih znakova koji na apstraktnoj razini ujedinjuje sva konkretna individualna ostvarenja u predavanju i primanju obavijesti — ukupnost strukturiranih sintagmatskih i paradigmat-skih odnosa, zakonitosti, mogućnosti i navikâ, ukupnost, dakle, glasovnih znakova, koja omogućuje sporazumijevanje pripadnika određene ljudske zajednice.

Već najopćenitija definicija pojma jezik (a svaka nova definicija donosi tomu pojmu nove sadržaje i nove podjele) u sebi sadržava jednu dihotoniju: *auditivna* — *vizualna* sredstva prenošenja poruke. U ovom ću razmatranju apstrahirati sva vizualna obavijesna sredstva, kao što su na primjer šifre, kriptogrami, gestikulacija, mimika — s izuzetkom pisma, koje fiksira glasovni prijenos obavijesti i omogućuje ponovnu glasovnu produkciju toga prijenosa i tako, uz glasove, ostvaruje sporazumijevanje među pripadnicima određenoga povijesno-civilizacijskog zajedničkog opstojanja, povezanim zajedničkim interesima, težnjama i borbama, najčešće u okviru jednoga naroda ili među pripadnicima jednoga naroda koji su svoja sredstva sporazumijevanja prenijeli u novu postojbinu i nametnuli ih starosjediocima i drugim doseljenicima. Jednako se tako u svojem razmatranju neću osvrutati na neglasovna auditivna sredstva sporazumijevanja.

Grafemsko prikazivanje glasova »usmenoga jezika«, tj. govora u sosirijanskom smislu te riječi, omogućuje sporazumijevanje onoga koji je odaslao obavijest i onoga koji je prima bez obzira na prostornu, pa i, u ograničenoj mjeri, na vremensku udaljenost među njima — i na tu činjenicu gledam u svojem razmatranju kao na jedinu razliku između spomenutih dvaju pojava oblika jednoga jezika, usmenog i pismenog. Prema tomu, ovdje pretpostavljam jednadžbu: glasovni pojavni oblik jezika = grafemski pojavni oblik jezika.

Osnovno opredmećeno, konkretno očitovanje postojanja apstrakcije jezika, građa za sve ostale njegove pojavne oblike i pojavne razine, jesu glasovi. U tom je smislu ostvarivanja jezik u prvom redu dijasisitem, »mehanički zbroj jukstaponiranih blisko srodnih dijalekata«,¹ »idiom strukturiran kao sistem međusobno povezanih i uvjetovanih osobina koje ga karakteriziraju i koje ga razlikuju od drugih idioma«,² »sustav višega reda apstrakcije u kojem su sadržana sva ona strukturalna svojstva koja su zajednička svim jezičnim sustavima koji ulaze u okvir jezika.«³ Jezik-dijasisitem ostvaruje se glasovima koji su sustavom zadani, određeni. Glasovi se međusobno spajaju u slijedove po određenim pravilima zadanim sustavom — prema mogućnostima i ograničenjima određene govorne strukture ili određenih govornih struktura — i ostvaruju govorni lanac, govorni čin, iskaz. U tom se iskazu ostvaruju morfemi, leksički i gramatički, koji oblikuju riječi,⁴ materijalizirane predodžbe, znakove pojedinih pojmova, glasovni (ili grafemski) opis pojmova. Riječi se (također unutar mogućnosti i ograničenja konkretnih ostvaraja zadanih jezičnim sustavom), mijenjajući ili ne mijenjajući svoj osnovni oblik, u govornom činu spajaju s drugim riječima i raznolikim međusobnim odnosima izražavaju složenije pojmove. Svi pojavni, konkretni oblici jednoga jezika ostvaruju se na taj način i samo tako svi konkretni govorni ostvaraji svakoga pojedinca pripadaju određenom jeziku.

Tema ovoga članka zahtijeva da se od svih jezičnih razina zadržimo samo na leksemskoj, da naša razmatranja suzimo samo na malen dio rječničkoga blaga govora naših narječja i »pisanoga jezika«.

Sve riječi svih naših govora, prema dosad rečenom, pripadaju hrvatsko-srpskom dijasisitemu, bez obzira na to jesu li riječi pojedinoga govora poznate, razumljive nosiocima drugih govora ili nisu. Činjenica je da se pojedinac u svakodnevnom življenju služi u jednom danu sa svega nekoliko stotina različitih riječi, rijetki su pojedinci koji aktivno vladaju s nekoliko tisuća riječi svojega

¹ D. Brozović, *Mjesto hrvatskosrpskoga jezika u slavenskoj jezičnoj porodici*, Radovi ANUBiH, XXXV, knj. 12, Sarajevo, 1969, str. 129.

² Isto, str. 130.

³ R. Katičić, *Identitet jezika*, *Suvremena lingvistika*, 5—6, Zagreb, 1972, str. 7.

⁴ O riječi kao jezičnoj jedinici usp. R. Jakobson-E. Colin Cherry-M. Halle, *Toward the Logical Description of Languages in Their Phonemic Aspect*, Language, Baltimore, 1953, str. 34.

organskog idioma, a unutar jednoga jezika nema čovjeka koji bi znao sve riječi ostvarene u tom sastavu. A ostvaren je tek jedan dio mogućnosti koje jezični sustav pruža — broj riječi jednoga jezika praktički je neograničen.

2. Među konkretnim ostvarenjima jezika posebno mjesto zauzima *standardni, književni jezik* (u svojem pisanom i govornom obliku), formalizacija prirodnoga jezika, autonomna civilizacijska i kulturna nadgradnja sredstava priopćavanja određene dijalekatne osnovice ili više njih. Zbroj njegovih ostvaraja i mogućnosti ostvaraja također je zadan njegovim sustavom, tj. i pojam *standardni jezik* treba shvatiti u dvojstvu *apstrakcija* (jezik-sustav, kôd, mogućnosti) — *konkretizacija* (govor, tekst, ostvaraj).

Svaki standardni jezik ima drukčiji postanak, drukčiji razvoj, drukčiji položaj nego što ga ima jezik kao dijasistem.

Jedna od osnovnih razlika između standardnog jezika i jezika kao dijasistema jest njihov drukčiji postanak. Standardni oblik nekoga jezika nastaje tek prvom pismenom, napisanom predodžbom jezičnih osobina, izraženom, ostvarenom grafemima, koja onda djeluje na način govornog izražavanja činjenica u svijetu oko nas i u nama i koja pobuđuje grafičko oponašanje prvoga pismenoga predstavljanja tih činjenica. U toj situaciji, dakako, još nema norme, kodificirane u gramatici, ali se ona dugotrajnim ponavljanjem istih govornih oblika, fiksiranih grafemima, postepeno stvara i održava kao tradicija. To je prirodni put nastanka književnog, standardnog jezika. U raznoraznim povijesnim, političko-gospodarsko-zemljopisnim uvjetima na taj se prirodan način može razviti unutar jednoga jezika nekoliko jezičnih standarda.

Standardni jezik može nastati i umjetnim načinom: svjesnim odabirom nekoga od narječjâ, dijalekata ili mjesnih govora — ili usustavljanjem osobina više narječja ili dijalekata.

Bez obzira na način postanka, samim postankom standardni jezik nije definitivno oblikovan — on se neprestano izgrađuje potrebnim jezičnim sredstvima, udaljujući se, osim u osnovnim svojim strukturalnim osobinama, sve više od svoje konkretne govorne baze, prilagođujući se svim novim potrebama raznih vidova narodnoga života.

Prema tomu, druga od bitnih značajaka standardnog jezika jest njegova *norma*, sustavno sređivanje njegovih osobina na različitim jezičnim razinama, norma koja propisuje ostvarivanje tek nekih, određenih značajaka jezika, a ne bilo kojih mogućnosti unutar sustava toga kôda. Tu osobinu, to pravo ima standardni jezik bilo kojega naroda, kao priopćajno sredstvo viših potreba materijalnog i duhovnog opstojanja. Da bi standardni jezik mogao ispunjavati svoje zadatke, norma mora biti relativno čvrsta, postojana.

Bitna je dakle osobina standardnog jezika — što proizlazi iz njegove normiranosti i njegove nadgradnje — i činjenica da je on nepoznat svakomu

pripadniku *jezika* tako dugo dok ne nauči pravila koja izražavaju sustav standardnog jezika, dok ne usvoji njegovu normu.

Svaki standardni jezik, pa tako i hrvatski, ima svoja vlastita obilježja — od kojih su neka u njemu od prvih pisanih spomenika, neka iz kasnijih razdoblja, a neka prihvaćena tek u današnjici — obilježja koja mu osiguravaju povijesni kontinuitet, funkcioniranje danas i vezu s budućnošću. I bez obzira na činjenicu da su hrvatski preporoditelji, »ilirici«, praktički sveli sve dotadanje hrvatske jezične standarde na jedan, taj jedan, koji je današnji hrvatski književni jezik, u sebi ujedinjuje velik dio osobina prijašnjih jezičnih standarda. Jedno je, dakle, od bitnih obilježja standardnog jezika i njegova stabilnost, p o s t o j a n o s t.

Osnovni je z a d a t a k standardnog jezika »da umanju što je god više moguće prostornu i vremensku raznolikost jezičnih oblika«. ⁵

3. U svjetlu do sada iznesenih činjenica treba razmotriti jezičnu standardnost na leksičkoj razini. Apstraktnom, općem sustavu hrvatskoga književnog jezika, njegovoj moći izražavanja, pripadaju sve riječi zabilježene u tekstovima cijele hrvatske književnosti u bilo kojem povijesnom razdoblju — konkretnim suvremenim njegovim ostvarajima tek jedan njihov dio, onaj dio hrvatskoga rječničkog blaga koji je zabilježen u suvremenim rječnicima, onaj leksički fond koji se raznim priopćajnim sredstvima modernoga života pojavljuje na različitim stilskim razinama, onaj koji je prihvaćen kao znanstveno nazivlje, onaj koji se ostvaruje u beletrističkim, znanstvenim, publicističkim i drugim tekstovima ili zvučnim predajnicima tih tekstova. Postoji dakle zabilježen, ograničen, prebrojiv broj riječi koje se ostvaruju u suvremenom standardnom jeziku. Međutim, kako smo pokazali, količina riječi u svakom jezičnom sustavu, pa i u standardnom, neograničena je. Ograničiti je, normirati količinu riječi nemoguće je, jer bi takav postupak (koji nitko ne može niti predložiti niti provesti) zakočio svaki napredak, ne samo jezični, uništio stvaralačku moć i učenjaka i pjesnika.

Ali, jasno je, svaka ostvarena riječ jezika-dijasistema nije ipak standardna — nego tek njihova glavnina. Standardni je jezik reprezentativni oblik *jezika*, brižljivo njegovan, usavršavan, obogaćivan upravo određenim riječima, a ne nekim drugim toga kôda ili dijasistema, riječima prilagođenim u najvećoj mjeri suvremenim priopćajnim potrebama. S jedne strane u standardnom jeziku postoji leksičko blago narodnih govora, fiksirano kao književno, s druge strane nanos potrebnih tuđica, neodvojivoga dijela standardnog izražavanja suvremenoga čovjeka, prilagođenih strukturnim zakonitostima standardnog jezika, s treće pak strane u njemu je golem broj

⁵ R. Katičić, *O prirodi jezičnoga razvitka*, Jezik, XII (1964), str. 41.

inovacija, tvorenica pojedinaca i grupa ljudi, obično strukovno povezanih, ili narodnih riječi koje su u standardnom jeziku dobile drugo značenje nego što ga imaju u organskim narodnim govorima (osobito u terminologijama, ali i inače).

U svakodnevnom životu, na svim stilskim razinama standardnog jezika, nužno se vrši izbor iz te silne količine riječi. Ovisno o leksičkom znanju govornika (autora), o njegovoj općoj kulturi i načitanosti, o njegovoj intelektualnoj snazi, o sadržaju priopćavanja, količina riječi i njihov odabir različiti su od teksta do teksta.

4. U ukupnosti ostvarivanja jezičnog standarda žive i mnoge riječi hrvatskoga književnog naslijeđa, proglašavane zastarjelim ili izumrlim. Treba čitati suvremenu hrvatsku beletristiku, prozu ili pjesništvo (da o ostalim »višim« stilskim razinama standardnog jezika ne govorimo) — mnogi bi zagovornici ograničavanja i »moderniziranja« leksičkoga fonda hrvatskih tekstova upoznavanjem suvremenoga stvaralaštva bili začuđeni količinom takvih »arhaizama« iz početka ovoga stoljeća, iz prošloga stoljeća, čak i količinom tobože zastarjelih riječi iz starijih razdoblja, količinom riječi koje se zbog nepoznavanja stvarne jezične situacije ne pojavljuju u određenim priopćajnim razinama ili se proglašavaju arhaizmima.

Posebno je pitanje uporaba riječi iz hrvatskoga književnog naslijeđa u nebeletrističkim tekstovima, osobito u publicistici. U sredstvima javnoga, masovnoga priopćavanja fond je riječi često siromašan, ograničen (usp. npr. uporabu »moderne« riječi *trezveno* u svim mogućim kontekstima — »trezveno misliti, trezveno promisliti, trezveno odlučiti, trezveno planirati, trezveno raditi, trezveno graditi« itd. — mjesto varijacija koje pruža standardni leksik bliskoznačnicama *triježno, razborito, pametno, umjereno, smireno, oprezno, prisebno, promišljeno* i sl.), a jedan se dio naslijeđenoga književnog rječnika više ili manje, češće ili rjeđe, zamjenjuje riječima nepoznatim standardnom jeziku i narodnim govorima na području SRH. Takve su riječi najčešće turskoga ili ruskoga podrijetla (npr.: *javašluk, snishodljiv*). U toj zamjeni nove se riječi preuzimaju veoma često s jezičnim osobinama koje su u suprotnosti s tradicijom i dosadašnjom normom, starim se standardnim riječima često mijenjaju osnovne značajke (npr. mijenja im se rod ili značenje, usp. *kvalitet* m. mjesto *kvaliteta* f., *kolovoz* u značenju 'kolnik' mjesto u značenju 'osmi mjesec u godini'). Takve se riječi po svojim fonetskim i morfološko-tvorbenim osobinama mogu i uklapati u sustav hrvatskoga književnog jezika (usp. npr. *metod* m. kao *rekord* m.), ali one ne popunjavaju praznine u standardnom jeziku, nego smjenjujući dotadanja izrazna sredstva kidaju kontinuitet i ugrožavaju stabilnost standardnog jezika jer nisu plod unutrašnjega (samostalnog, spontanog) jezičnog razvoja. Osnovna je karakteristika takvih novih, »moder-

nih« riječi da se uvode uglavnom iz administrativne stilske razine i šire isključivo masovnim medijima priopćavanja. One ulaze postepeno, po sili njihove čestote u tim medijima, i u jezik pojedinih znanstvenika, kulturnih radnika i dr. kao površinski sloj izvan sustava i tradicije hrvatskoga književnog jezika.

Različite nove riječi toga tipa ili novi njihovi oblici supostoje sa starijim standardnim riječima sličnoga značenja ili sličnoga oblika, ali po svojim osobinama sve one nisu uvijek usklađene sa strukturom standardnog jezika ni s njegovom normom, one katkad svojom sinonimijom ili homonimijom s postojećim standardnim riječima ukidaju opreke na različitim jezičnim razinama, izuzeci su od pravilâ ili uzrokuju nerazumijevanje teksta. Po svojoj funkciji, po svojoj namjeni i po svojem položaju standardni jezik mora i na leksičkoj razini imati prava koja mu osiguravaju povijesni kontinuitet i suvremenu pripadajuću moć.

Promjene se događaju na različitim jezičnim razinama:

- leksičkoj: *popustljiv, susretljiv, podložan* → *snishodljiv; posebno, posebice* → *ponaosob; zanemarivati* → *prenebregavati; uzvišen, uznositi, mudar, spretno, prikladan* → *vispren; oprostiti* → *izviniti; ispričati se* → *izviniti se* (korijen *vin-* živi u hrv. knjiž. jeziku samo u *nevin*); *nedogovornost, nemarnost, neurednost, lijenost* → *javašluk; ratarstvo* → *zemljoradnja* (riječ *radnja* ima drukčije značenje nego u toj kovanici) itd.
- značenjskoj: *kolovoz '8. mjesec u godini'* → *'kolnik'*; *put 'uska, loša prometnica, obično kroz šumu* → *'cesta'* (npr. autoput); *kucati 'udarati, lupati prstom na vrata'* → *'pisati, tipkati na pisaćem stroju', 'pribijati (čavle)'*; *ranije 'prije određenoga časa'* → *'prije, nekad'* (npr.: ranije smo mislili da to nećemo moći); *oblast 'vlast, organizacija vlasti'* (npr.: crkvena oblast) → *'područje'* (npr. oblast fizike, kemije; oblast Dalmacije, Like) itd.
- tvorbenoj: *bijeg* → *bjekstvo* (rusizam nepoznat narodnim govorima; sufiks *-stvo* nepotreban je jer ne daje nikakav novi jezični sadržaj riječi *bijeg*, a kao model *bjekstvo* može ugroziti kategoriju korjenitih riječi, usp. *bijeg* — *bježati* kao *trk* — *trčati, zvuk* — *zvučati, let* — *letjeti* itd.); *osvećuje se* → *sveti se* (u suvremenom hrv. knjiž. jeziku *svetiti se* znači *biti, postajati svet*); *porezni* → *poreski* (ali ipak *poreznik*, kao pridjev *porezni*, prema imenici *porez*, usp. i: *savezni* : *savez, uvozni* : *uvoz, izrazni* : *izraz* itd., sufiks *-ski* pojavljuje se u drugom tipu takvih pridjeva, obično u ktetika, npr. *engleski* : *Englez*) itd.
- morfološkoj: *fronta, kvaliteta, kvantiteta, metoda* ... → *front* ... (u hrv. knjiž. jezik tuđice su preuzimane ponajviše preko njemačkoga, pa je iz toga jezika preuzet i njihov rod) itd.

— fonetskoj: *obveza* → *obaveza* (ali ipak: *obveznica narodnoga zajma, vojni obveznik*) itd.

Velik dio pojmova izražava se u »višim« stilskim razinama standardnog jezika u nekoliko leksemskih bliskoznačnih oblika (ja ću ovdje spomenuti neke parove, bez obzira na to je li jedan član u paru tuđica ili su obje riječi slavenskoga podrijetla) — u publicistici se najčešće forsira samo jedan oblik: *ručak* — *objed, citat* — *navod, obrada* — *obradba* (usp. *tvorba, usporedba, ženidba, kosidba* — *navada*), *efekt* — *učinak, na kraju (krajeva)* — *na posljetku, na primjer* — *primjerice, posebno* — *posebice, osobito* — *poglavito, vjerojatno* — *jamačno, prisutan* — *nazočan, upotrebljavati* — *rabiti, upotreba* — *uporaba, osnivanje* — *osnutak, porijeklo* — *podrijetlo* itd.

Riječi koje se u sredstvima javne komunikacije više ili manje zanemaruju i zamjenjuju drugima žive normalnim svojim životom u nepublicističkim i neadministrativnim tekstovima, kao potpuno razumljiv prenositelj poruke na liniji autor — čitatelj (slušatelj). I samo tako je moguće razumjeti žilavo održavanje i punu obavijesnost mnogih riječi koje se neko vrijeme nisu upotrebljavale u publicistici (usp. *tisuća, točka, točnost, glazba, znanost, znanstveni, povijest, zemljopis, tjelovježba, skladba, skladatelj* itd.). Kako uči veliki lingvist R. Jakobson, početak i svršetak neke promjene u jeziku supostoje neko vrijeme⁶ — ali se vrijeme zajedničkoga života dvaju različitih oblika iste ili približno iste jezične funkcije ne svodi ni u kojem standardnom jeziku na svega nekoliko desetljeća, jer bi suviše nagle izmjene ugrozile povijesnu protežitost standardnog jezika.

5. Standardni je jezik dio *dijasistema* kao skupa organskih govora i dijalekata i narječjâ. Određeni dio leksičkoga fonda u svim pojavnim oblicima jezika sukladan je (ne gledajući na fonetsko-fonološke razlike u po jednom glasu riječi, npr. kajk. *otec* — stand. *otac*), u drugom se dijelu leksičkoga fonda riječi organskih govora razlikuju od riječi standardnog jezika. U različitim razdobljima standardnog jezika događaju se prijelazi pojedinih riječi iz standardne u supstandardnu ili dijalekatnu uporabu, a običan je i obratan proces. Uzmimo kao primjer riječ *oganj* (slavenska riječ indoeuropskoga postanja, u našoj književnosti zabilježena već u 13. stoljeću v. ARj, s. v.) — u suvremenom jezičnom standardu ona se, osim u beletristici, sve više gubi, premda je do 17. st. bila jedina, a od toga vremena mnogo običnija standardna riječ za pojam lat. 'ignis' nego riječ *vatra* (preuzeta iz rumunjskoga, albanskoga ili romskoga jezika, ARj, s. v.). Osjetnije potiskivanje riječi *oganj* riječju *vatra* nastupa tek poslije prvoga svjetskog rata. Riječ *vatra* u hrvatskim narodnim govorima ri-

⁶ Usp. npr. R. Jakobson — M. Halle, *Fundamentals of Language*, Haag, 1956, R. Jakobson, *Diskussionsbeitrag, Zeichen und System der Sprache II*, Berlin, 1962. i druga Jakobsonova djela.

jetka je (od 26 punktova istraženih na području SR Hrvatske za Općeslavenski lingvistički atlas, iz svih krajeva i iz svih narječja, riječ *vatra* živi tek u šest organskih govora, u svim je drugima samo *oganj*). Zašto se gubi uporaba riječi *oganj* u mnogim stilskim razinama standardnog jezika i zašto se ta riječ potiskuje u supstandardnu ili u dijalekatnu razinu, teško je reći, ali je potpuno jasno da ona nije svojom neznatnom čestotom prestala biti standardnom, normalnom, običnom riječju hrvatskoga književnog jezika. Jednako tako ni riječ *vatra* svojom frekvencijom u jezičnom standardu nije prestala biti dijalekatna oznaka onih organskih govora koji je imaju — u odnosu na one govore koji mjesto te riječi imaju riječ *oganj*.

Usudujem se, dakle, ustvrditi da u opreci *standardni leksik — dijalekatni leksik* nema »dijalektalizama« praslavenskoga podrijetla morfema u njihovoj tvorbi koji ne bi mogli postati standardnim riječima kad se za to ukaže potreba, jednako kako ni u jezičnom standardu nema riječi koje u određenim uvjetima ne bi mogle postati dio leksičkoga blaga bilo kojega narodnoga govora, dakako s fonetskim, akcenatskim i drugim dijalekatnim značajkama. Zar bi standardni jezik što izgubio da mjesto tuđica *manžeta — manšeta, kombine, cisterna* ('vrsta zdenca') preuzme šibensku narodnu riječ *zašaknica* i kajkavske riječi *krilnica, kapnica*?

Dakle, da sažmem:

Sve riječi jednoga *jezika* potencijalno pripadaju svim njegovim pojavnim oblicima, pa i standardnom, književnom jeziku. Međutim, standardni jezik na leksičkoj razini nije i ne može biti identičan ni s kojim narodnim govorom, a zbog potreba suvremenoga života, suvremenoga društva, i zbog nužne veze s prošlošću i s budućnošću ima pravo izbora riječi, odlučujući se za one koje su strukturno i funkcionalno, u povijesnom kontinuitetu, bolje od drugih sličnoga značenja. Dijalekatne riječi slavenskoga podrijetla, prilagođene strukturnim pravilima standardnog jezika, potencijalno su leksičko vrelo za popunjavanje praznina, za obogaćivanje standardnog leksika, njegova *z a l i h a*.

O IZGOVORU I PISANJU IJEKAVSKOGA REFLEKSA DUGOG JATA

Slavko Pavešić

1. U člancima »O nekim načelnim pitanjima pravopisne i ortoepske norme« (Jezik, XX, 12—19) i »O ortoepskoj vrijednosti dugog i produženog jata« (Jezik, XX, 65—74, 106—118. i 142—149) D. Brozović je iscrpno prikazao koji sve glasovi u različnim krajevima ijekavskoga područja stoje na mjestu nekadašnjega jata u dugim slogovima. Utvrдио je da izgovor toga refleksa nije svuda jednak već da varira od dvosložnog izgovora s tri glasa (i + j + e) do jednosložnog izgovora dvaju glasova (i + e) s razgovjetnijim ili manje razgovjetnim vokalskim karakterom prvoga glasa i i s manje ili više produljenim drugim glasom (ě, ě ili ē).

Za dvosložni izgovor veli da je ograničen na malen dio područja ijekavskoga govora. U hrvatskom književnom jeziku veli da je najčešći jednosložni izgovor s dugim e (ē) i s »prethodnim glasom zvuka između i i j, ali ne identičnim ni s jednim« (Jezik, XX, 18), a da je rjeđi, »obično stilski uvjetovan« dvosložni izgovor s dugim e (i + j + ē). Stoga on traži da se jednosložni izgovor prihvatiti kao norma u književnom jeziku, — da se ne bi desilo da svi koji u javnosti govore »predstavljaju jedno rješenje, a đake da slova na papiru u gramatika-ma, rječnicima i pravopisnim priručnicima uče nešto drugo« (Jezik, XX, 18).

2. S tvrdnjom o jednosložnom izgovoru jata i sa zahtjevom da se on usvoji kao standardni može se složiti svaki čovjek koji pažljivo sluša javne radnike, spikere, slučajne govoriocе i ostale koji se služe ili se pokušavaju služiti hrvatskim književnim jezikom. Uostalom, takvo su stanje utvrdili i drugi istraživači, a može se potvrditi i ritmom, odnosno brojem slogova u stihu, jer velik broj pjesnika broji kao jedan slog niz glasova koji se sastoje od i + j + e, npr. prvi je stih himne »Lijepa naša domovino« prema ritmu ostalih stihova osmerac, a i pjeva se tako da se *ije* izgovara kao jedan slog.

3.0. Drugo je pitanje od čega se sastoji taj dvoglas. *i + j + e*

3.1. Što se tiče drugoga glasa nema spora da je to dugo e (ē), koje, ako je slog naglašen uzlazno, biva é, a ako je naglašen silazno, biva ê.

3.2. Za prvi dio Brozović kaže da je to prelazni glas između i i j. Ako bi to zaista bio poseban glas, morali bismo za hrvatski jezik utvrditi postojanje jednoga fonema koji nije ni i ni j, tj. koji nije ni suglasnik ni samoglasnik, pa bi trebalo odrediti što on jest (određivanjem nečega onim što nije još nije rečeno što jest). Zatim, ako to utvrdimo, morali bismo smisliti novi znak za njegovo obilježavanje. Čini se da Brozović misli da je to poseban glas i bilježi ga u svojoj raspravi uzdignutim *ij* ispred e, npr. *vielo*. No kako se taj znak može upotre-